

DETERMINISMUL GEOGRAFIC – FUNDAMENT AL ȘTIINȚEI GEOPOLITICE

GEOGRAPHIC DETERMINISM – FOUNDATION OF GEOPOLITICAL SCIENCE

CZU: 124.6:[911.3:32]

Mihai LESCU,
doctor în științe politice,
conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000 - 0001- 9837 – 6687
mihai.lescu@usm.md

Geopolitica nu a apărut pe teren viran. Evoluția ei a înaintat de rând cu dezvoltarea sistemului/sistemelor sociale ale omenirii. Elemente de geopolitică întâlnim încă în tratatele elaborate de oamenii de știință din antichitate, deoarece din cele mai vechi timpuri, schimbările din relațiile internaționale au avut un impact deosebit asupra teoriilor și a cunoștințelor civilizației.

Savanții evidențiază mai multe evenimente care subliniază interesul gânditorilor și conducătorilor din lumea antică față de fenomenele geopolitice, percepend că viața statelor și a popoarelor, în toată diversitatea ei, este în mare măsură condiționată de mediul geografic și climă, de capacitatea oamenilor/unei puteri de a stăpâni sau controla anumite spații.

Încă Herodot, supranumit și „părintele istoriei”, a lăsat posterității nu numai însemnări despre istoria popoarelor din epoca sa, ci și referiri la raporturile mediului geografic cu activitatea politică a comunităților umane. El a considerat că centrul lumii este Marea Mediterană și a consemnat, uneori cu lux de amănunte, evenimentele politico-militare, economice și cultural-religioase din statele ce se manifestau în această zonă. Călătoriile pe diferite meridiane ale globului i-au permis

să cunoască și să intuiască anumite intercondiționări între spațiu și populația care trăia în acel spațiu.

Contemporanul lui Herodot, Hipocrate a încercat în aforismele sale să dea o explicație diversității indivizilor din punct de vedere fizic și psihic. Apelând la influența mediului ambiant asupra omului, el a remarcat în *Tratatul Despre aer, apă și locuri*, în urma analizei comparative între popoarele Asiei, Europei și Africii: constituția fizică și psihică, modul de viață al oamenilor, dar și „înfățișarea și felul de gândire a lor, corespund în cele mai multe cazuri naturii ținutului” [1, p.276.], adică țării, spațiului geografic, unde aceștia locuiesc.

O piatră trainică în fundamentul disciplinei geopolitice a pus și filozoful grec Aristotel, care a dezvoltat ideea lui Platon, teoretizând legăturile dintre organizarea politico-statală și mediul geografic. Aristotel a arătat -- cu o argumentație convingătoare -- că există o relație fundamentală între caracterul diferitelor comunități umane și spațiul locuit de acestea. Conform lui, trei lucruri îi puteau face pe oameni buni și virtuoși și ridica într-o anumită societate aproape de stadiul de stat ideal: natura, habitatul și principiul rațional. Filozoful observa, în mod concret, că geografia trebuie să fie favorabilă apărării unei așezări. Relieful trebuie să fie obstacol pentru invadatori și favorabil celor care se apără. Or, prin reflecțiile și concluziile sale Aristotel inițiază primele analize geopolitice. El considera că poziția geografică a popoarelor definește calitățile lor intelectuale și morale, subliniind că din punct de vedere geografic, locul central ocupat de greci, indică faptul că acest popor este în „Centrul Lumii”: între locuitorii Europei de nord și ai Asiei, distingându-se astfel de alte popoare, prin curaj, caracter și prin gradul avansat de inteligență și buna organizare de stat [2, p.601]. Nu întâmplător, teoreticienii și analiștii geopolitici consideră că „Aristotel ar putea fi așezat la originea analizelor geopolitice, în sensul admis astăzi” [3, p.26].

Astfel, trăgându-și rădăcinile din antichitate, ideile despre dependența vieții sociale de factorii geografici (despre influența naturii asupra omului și asupra vieții unui popor, despre necesitatea fortificării armoniei între popor și natură pentru a percepe destinele maselor), care au fost exprimate de-a lungul secolelor de către Herodot, Hipocrate, Aristotel, Strabon ș.a. [4], se concretizează în doctrina *determinismului geografic*.

La răspântia secolelor XV-XVI determinismul geografic, condiționat de dezvoltarea relațiilor capitaliste și de epoca marilor descoperiri geografice, cucerește pe deplin lumea științifică. „Expansiunea geografică a Europei”, deplasarea „centrului de greutate al economiei spre Atlantic” [5, p.29], dar și descoperirea „Lumii Noi” și luarea ei în stăpânire sau sub control de către unele state europene, evenimente descrise cu lux de amănunte de Lyle N. McAliste în partea a doua a cărții sale *Spania și Portugalia în Lumea Nouă, 1492-1700* [6], iar odată cu includerea în această ecuație a Angliei și Franței -- și la sfere de influență între state, și la conflicte, misiuni militare și expediții, prin ultimile remarcându-se la acea vreme Statul rus.

Incontestabil, evenimentele și faptele amintite mai sus, care erau dezbătute și interpretate prin prisma condițiilor climaterice și ale geografiei, au sporit și mai mult interesul oamenilor de știință, dar și a societății față de mediul geografic. În această ordine de idei se remarcă Jean Bodin, care împreună cu Las Casas studiază mediul geografic și influența lui în activitatea politică, ajungând la concluzia că „mediul geografic exercită o dictatură de la care omenirea nu se poate sustrage”.

Oricum, părintele conceptului de determinism geografic este recunoscut Montesquieu, care bazându-se pe lucrările lui J. Bodin și a colegilor săi de idei a pus bazele teoretice ale lui în cartea *Despre spiritul legilor*. În acest context Montesquieu susținea că factorii geografici: clima, solul și relieful determină/influențează obiceiurile și înclinațiile oamenilor, iar de acestea depind organizarea statală a poporului, modul/stilul său de viață, legile. Tot el mai reflectă că „condițiile unui sol sterp” călesc oamenii, îi fac mai curajoși și mai combativi, determinându-i să-și apere libertatea. Nimicnicia și lașitatea, specifice popoarelor cu climă blândă, mereu le-a condamnat pe acestea la robie, în timp ce popoarele cu climă rece, fiind mai curajoase, sau menținut întotdeauna libere [7, p.394].

Determinismul geografic a avut susținători și simpatizanți și în mediul științific rus. În numărul lor se înscrie L.I. Mecnikov, care susținea că factorii de bază ce caracterizează nașterea și evoluția civilizațiilor sunt râurile/fluviile și spațiile acvatice. În una din cele mai cunoscute lucrări ale sale, *Civilizația și marile râuri istorice*, Mecnikov sublini-

ază: „Patru mari culturi antice, toate sau născut și s-au dezvoltat pe malurile marilor fluvii”... [8, p.199].

De-a lungul timpului doctrina determinismului geografic a fost supusă în repetate rânduri criticilor dure pentru că abordează problematica socială unilateral, punând accentul mai mult pe factorii externi/internaționali în detrimentul celor interni ce caracterizează activitatea societății și că în cercetările întreprinse nu acordă atenție cuvenită aspectelor interactive om- natură/mediul ambiant.

Cu toate acestea, urmează să ținem seama că unele idei ale determinismului geografic prezintă interes real și în zilele noastre, în contextul crizei ecologice prin care trece acum omenirea, care nu prea conștientizează faptul că supraviețuirea civilizației este dependentă foarte mult de factorii naturali.

Însă, cel mai mare merit al determinismului geografic rămâne acela de a servi drept bază coagulantă/de îmbinare a sa cu fenomenul politic, dând naștere pe această cale *geografiei politice* -- prima treaptă către *știința geopolitică*.

Referințe:

1. Гиппократ. *Сочинения*. Избранные книги. Том 1, Москва, Госбиомедгиз, 1936, 736 с.
2. Аристотель. *Сочинения в 4 т.* Т. 4, Москва: Мысль, 1983, 830 с. ББК 87.3(0)321-225
3. Hlihor, C. *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane: considerații teoretice și metodologice*. București: Editura Universității Naționale de Apărare “Carol I”, 2005, 330 pag. ISBN 973-663-304-7
4. *Confirmare*: Ильин, В. В., Машенцев, А.В. *Философия в схемах и комментариях*. СПб.: Питер, 2005. 304 с. ISBN 5-469-00566-6
5. Hlihor, C. *Op. citată*.
6. McAlister, L. *Spain and Portugal in the New World, 1492-1700 (Europe and the World in the Age of Expansion, vol. III)*. Minnesota: Univ Of Minnesota Press, Minnesota Arhivă Edițiile, 1984. 620 pag. ISBN: 978-0816612185
7. Монтескьё, Ш. *О духе законов*. Москва: РИПОЛ Классик, 2019 г., 840 с. ISBN: 978-5-386-10459-7; Montesquieu, *Despre spiritul legilor*. București: Editura Antet, 2011. 312 p. ISBN 978-973-636-447-1
8. Мечников, Л. И. *Цивилизация и великие исторические реки*. Москва: Издательство Айрис-Пресс, 2013 г., 320 с. ISBN: 978-5-8112-5112-4